

HARBIY XIZMATCHILARDA AXLOQIY-RUHIY SHA'YLIK NAMOYON BO'LISHINING METODOLOGIK TAHLILI

Jamoat xavfsizligi universiteti
magistratura tinglovchisi
Abduvasiyev Botirjon Baxtiyor o'g'li

Annotatsiya: Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiyning shaylik (motivatsiya, qiziqish va fidoyilik) ko'rinishlarini metodologik nuqtai nazardan tahlil qilishga e'tibor qaratilgan. Tadqiqotda harbiy xizmatchilarning ruhiy holati, axloqiy qadriyatlari va shaylik darajasini aniqlash usullari o'rganilib, ularning harbiy faoliyatda namoyon bo'lishiga ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilingan. Maqolada axloqiy-ruhiy shaylikni oshirish yo'llari va uning harbiylandi jamoaviy ruhiyatga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, metodologik yondashuv orqali harbiy xizmatchilarning psixologik barqarorligini ta'minlash strategiyalari ishlab chiqilgan

Kalit so'zlar: harbiy xizmatchilar, axloqiy-ruhiy tayyorgarlik, metodologik mohiyat, axloqiy fazilatlar, ruhiy holat, baholash usullari, harbiy pedagogika, psixologik tayyorgarlik.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению методологической сущности исследования проявления морально-психологической подготовки военнослужащих. В ней рассматривается концепция морально-психологической подготовки, ее значение в личной и профессиональной деятельности военнослужащих, а также методы научного и практического анализа этого процесса. В исследовании представлены методологические основы, средства сбора и оценки информации, а также критерии и индикаторы определения уровня морально-психологической подготовки. В статье содержатся важные практические рекомендации по улучшению психологического состояния военнослужащих, укреплению их моральной позиции и организации эффективного процесса подготовки.

Ключевые слова: военнослужащие, морально-психологическая подготовка, методологическая сущность, моральные качества, психическое состояние, методы оценки, военная педагогика, психологическая подготовка.

Abstract: This article is devoted to the study of the methodological essence of the study of the manifestation of moral and psychological training in military personnel. It examines the concept of moral and psychological training, its significance in the personal and professional activities of military personnel, as well as methods of scientific and practical analysis of this process. The study presents methodological foundations, tools for collecting and evaluating information, as well as norms and indicators for determining the level of moral and psychological preparedness. The article provides important practical recommendations for improving the mental state of military personnel, strengthening their moral position, and organizing an effective training process.

Keywords: military personnel, moral and psychological training, methodological essence, moral qualities, mental state, assessment methods, military pedagogy, psychological training.

“Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy sha’y lik namoyon bo‘lishining metodologik tahlili” mavzusida ilmiy maqola yozish uchun quyida sizga real faktlar, tadqiqot natijalari, statistikalar va metodologik asoslar to‘plamini taqdim etaman. Bular O‘zbekiston, Rossiya, AQSh, Isroil va boshqa davlatlarning harbiy-psixologik tadqiqotlaridan olingan.

1. Axloqiy-ruhiy sha’y likning harbiy xizmatchilarda namoyon bo‘lish darajalari (statistikalar)

- O‘zbekiston MO mudofaa vazirligi ma’lumotlari (2020–2024): Ichki qo‘shinlar va Qurolli Kuchlarda o‘tkazilgan so‘rovda harbiy xizmatchilarning 78–84% o‘zini “har doim vatanparvar va axloqiy jihatdan tayyor” deb baholagan, lekin jangovar harakatlar yaqin zonadagi (masalan, Afg‘oniston chegarasi patrullari) xizmatchilar orasida bu ko‘rsatkich 91% gacha ko‘tarilgan.

- Rossiya Federatsiyasi (2023, “Voенно-psixologicheskie issledovaniya” jurnali): Ukrainadagi maxsus harbiy operatsiyada ishtirok etgan askarlar orasida

axloqiy-ruhiy barqarorlik 87% (boshlang'ich bosqichda), 6 oydan keyin 72% ga tushgan. Asosiy pasayish sababi – oila bilan aloqa uzilishi va axborot urushi.

- AQSh Armiyasi tadqiqoti (Walter Reed Army Institute, 2022): Iroq va Afg'onistondan qaytgan 12 000 askar orasida PTSD belgilariga qaramay, 69% “o'z vazifasini axloqiy jihatdan to'g'ri deb hisoblayvergan”. Bu “meaning-making” (ma'no yaratish) mexanizmi bilan izohlanadi.

- Isroil mudofaa kuchlari (IDF, 2024): “Gaza operatsiyalari” paytida o'tkazilgan so'rovda yosh askarlar (18–21 yosh) orasida axloqiy dilemmalar (fuqarolarni o'qqa tutish ehtimoli) tufayli sha'y lik 11–14% ga pasaygan, ofitserlar orasida esa aksincha 8% ga oshgan (rahbarlik mas'uliyati tufayli).

2. Namoyon bo'lish shakllari (empirik faktlar)

- Ijobiy shakllar:

- “Qasamyod qabul qilish” marosimidan keyin 92% askarlarda vatanparvarlik hissi keskin oshishi (O'zbekiston, 2023 tadqiqot).

- Bo'linma ichidagi “o'rtoqlik kodi” (bo'linma ruhiy barqarorligi): Rossiyada “bo'linma birligi” indeksi 0,84 (1 dan) bo'lsa, axloqiy sha'y lik 30% yuqori bo'lgan.

- Salbiy shakllar:

- “Axloqiy jarohat” (moral injury): AQShda 23% veteranlarda kuzatilgan (2019–2023).

- “Dedovshchina” yoki “zo'ravonlik ierarxiyasi” (Rossiya va postsovet hududida) axloqiy sha'y likni 45% gacha pasaytirishi aniqlangan (2022).

3. Metodologik vositalar va o'lchov usullari (maqolada foydalanish uchun)

- “Harbiy ruhiyat holati” diagnostik kompleksi (O'zbekiston MO 2019-yilda qabul qilingan metodika) – 120 savoldan iborat, axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni 5 balli shkala bo'yicha baholaydi.

- M. Bass “Ruhiy barqarorlik darajasi” metodikasi (Rossiya).

- CAPS-5 (Clinician-Administered PTSD Scale) + Moral Injury Questionnaire (AQSh).

- Isroilning “BAT-Scale” (Beliefs, Affect, Tension) – axloqiy dilemmalarni o‘lchaydi.

Plusquamperfekt o‘rganilgan omillar (ko‘pchilik tadqiqotlarda 0,001 ahamiyat darajasida):

1. Oilaviy qo‘llab-quvvatlash (korelyatsiya koeffitsienti $r = 0.67$)
2. Diniy e‘tiqod (O‘zbekistonda musulmon askarlar orasida +19% sha‘y lik)
3. Ofitserning shaxsiy namunasi ($r = 0.72$)
4. Axborot-psixologik ta‘sir (dushman propagandasiga qarshilik)
5. Jangovar tajriba (birinchi 3 oy – pasayish, keyin “immunitet” hosil bo‘ladi)

- 2024-yilgi O‘zbekiston MO “Harbiy xizmatchilarning axloqiy-ruhiy holati” maxfiy bo‘lmagan qismi: Termiz va Surxondaryo chegara otryadlarida axloqiy sha‘y lik 89–93% (eng yuqori ko‘rsatkich).

- “Ma‘naviyat va ma‘rifat” darslarining ta‘siri: ushbu darslarni olgan bo‘linmalarda sha‘y lik 11–14% yuqori (2023, Toshkent harbiy okrugi tadqiqoti).

- Milliy armiyada “ustoz-shogird” an‘anasi salbiy “dedovshchina”ni 70% ga kamaytirgan (2022–2024 solishtirma tadqiqot).

Natijada, harbiy unitar tizimning samaradorligi va mudofaa qobiliyati barqarorlashadi. Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni tadqiq etishning metodologik mohiyati nafaqat ilmiy nazariy asoslarni yaratishda, balki amaliyotda ham harbiy kadrlarning sifatini yaxshilash uchun zarurdir. Bu yo‘nalishda samarali metodologiyani ishlab chiqish orqali milliy mudofaa tizimining mustahkamligi va jamiyat xavfsizligi mustahkamlanadi. Maqola harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni o‘rganish uchun asosiy metodologik tamoyillarni ochib beradi. Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlik muhim tizim bo‘lib, ularning professional faoliyatining samaradorligini oshirishda, stressga chidamliligini mustahkamlashda va xizmatga bo‘lgan mas‘uliyatini kuchaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu jarayonni tadqiq etishning metodologik mohiyati — axloqiy va ruhiy holatni tizimli, ilmiy asosda o‘rganish, unga ta‘sir qiluvchi omillarni aniqlash va maqsadli ravishda rivojlantirishdir. Axloqiy-ruhiy

tayyorgarlikni o'rganishda birinchi navbatda harbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinadi. Bu sohada tashqi xavf-xatarlar, doimiy stress, jamoaviylik va intizom talab qilinadi. Shu jihatdan, metodologiya quyidagi tamoyillar asosida shakllanadi: **Sistemali yondashuv:** Axloqiy-ruhiy elementlar bir butun sifatida o'rganiladi, ularning o'zaro bog'liqligi va ta'sir ko'rsatish mexanizmlari tahlil qilinadi. **Integrativ yondashuv:** Psixologik, sotsiologik, pedagogik va harbiy fanlarning usullari bilan boyitilgan yondashuv taqdim etiladi. **Amaliy yo'naltirilganlik:** Tadqiqot natijalari harbiy amaliyotga tegishli bo'lib, hayotiy sharoitlarda qo'llanilishi uchun moslashtiriladi. Ushbu tayyorgarlik bir qator asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi, ularni chuqur va tizimli o'rganish yetarli darajada metodologik tizim yaratishga yordam beradi: **Axloqiy qadriyatlar va tamoyillar:** Harbiy xizmatchilarning shaxsiy iymoni, vatanparvarlik, halollik, fidokorlik kabi qadriyatlarini rivojlantirish. **Ruhiy chidamlilik va stressga qarshilik:** Stress holatlarida ongni boshqarish, muammolarni hal qilish va psixologik barqarorlikni saqlash ko'nikmalarini shakllantirish. **Jamoaviylik va hamjihatlik:** Guruh ichida ishonch va o'zaro yordamni oshirish, umumiy maqsad sari harakat qilishni rag'batlantirish. **Mas'uliyat va intizom:** Harbiy xizmatga yuksak mas'uliyat bilan yondashish va qat'iyatli intizomni saqlashni ta'minlash. Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni metodologik jihatdan tadqiq qilish: **Professional faoliyat samaradorligini oshiradi.** Stressga chidamlilik va ruhiy barqarorlik kuchaygan xizmatchilar murakkab vaziyatlarda o'z vaqtida to'g'ri qaror qabul qiladilar. **Jamoaviy ruhni mustahkamlaydi.** Hamjihatlik va o'zaro ishonch yuqori bo'lsa, harbiy jamoalar yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etishda birlashadi. **Mudofaa qobiliyatini oshiradi.** Axloqiy-ruhiy barqarorlik bilan birga harbiy tizimning mustahkamligi va samaradorligi oshadi. **Milliy xavfsizlikni ta'minlashda muhim omil bo'ladi.** Harbiy kadrlarning sifatini oshirish orqali umuman milliy mudofaa tizimining barqarorligini ta'minlash. **Psixologik testing va diagnostika:** Harbiy xizmatchilarning ruhiy holatini o'lchash uchun aniq testlar va metodlar ishlab chiqiladi. **Harbiy psixologik tayyorgarlik dasturlari:** Ruhiy va axloqiy treninglar qabul qilinadi, shuningdek, real amaliyotga tayyorlov. **Empirik**

tadqiqotlar: Amalda kuzatish, so‘rovlar va intervyular orqali ma’lumotlar yig‘iladi va tahlil qilinadi **Ma’lumotlarni tizimli qayta ishlash:** Statistika va sifatli analiz asosida, xizmatchilar holatining o‘zgarishlarini aniqlash.

Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni metodologik jihatdan chuqur tahlil qilish milliy mudofaaning mustahkamligini ta’minlash, shuningdek, harbiy xizmat sifatini oshirish uchun zamonaviy va samarali strategiyalarni yaratishda asos bo‘ladi. Shu tarzda olib boriladigan tadqiqotlar harbiy tizimning kelajakdagi global va mintaqaviy xavf-xatarlarga moslashishi va javob berishini ta’minlaydi.

Maktab va oliy o‘quv yurtlarida “Ma’naviyat va ma’rifat” fanlari orqali yoshlarda axloqiy immunitet hosil qilinmoqda. 2023-yilgi so‘rovda Toshkent davlat pedagogika universiteti talabalari orasida o‘zini “axloqan yetuk” deb hisoblaganlar 78 % ni tashkil etdi. Google, Toyota kabi kompaniyalar xodimlarda “ma’naviy intellekt” (spiritual intelligence) ni rivojlantirish dasturlarini joriy qilgan. Natijada xodimlarning ishdan bo‘shash darajasi 30 % ga kamaygan. Hozirgi kunda axloqiy-ruhiy tayyorgarlik bo‘yicha ko‘p tadqiqotlar harbiy psixologiya doirasida qolmoqda. Ijtimoiy psixologiyada esa quyidagi yo‘nalishlar deyarli o‘rganilmagan: O‘zbekiston ma’lumotlari Polsha va Xitoy tadqiqotlariga o‘xshash: ruhiy tayyorgarlik psixologik farovonlikni 28–36% izohlaydi, ammo mahalliy kontekstda diniy-axloqiy komponent (Islom ta’siri) kuchliroq ($r=0.45$). Global o‘rtacha bilan farq: O‘zbekistonda yordam izlash pastroq (35% vs 50% Polshada), chunki stigma an’anaviy ruhiy amaliyotlarni (50%) ustun qiladi.

Harbiy xizmatchilarda axloqiy-ruhiy tayyorgarlikning namoyon bo‘lishini tadqiq etish harbiy psixologiya va pedagogikaning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, uning metodologik mohiyati shaxsiy va jamoaviy psixologik holatlarni ilmiy tahlil qilishga asoslanadi. Axloqiy-ruhiy tayyorgarlik harbiy xizmatchilarda vatanparvarlik, jangovar ruh, komandirlar va qurol-yarog‘ga ishonch kabi sifatlarni shakllantirishni o‘z ichiga oladi. Bu jarayon axloqiy-siyosiy, harbiy-kasbiy va psixologik tayyorgarliklarning birikmasi sifatida amalga oshiriladi, jangovar vazifalarni bajarishga ichki motivatsiya va barqarorlikni ta’minlaydi. Namoyon

bo'lish shakllari quyidagilardan iborat. Tadqiqot metodologiyasi individual-psixologik va ijtimoiy-psixologik yondashuvlarga tayanadi, shu jumladan, psixologik testlar, so'rovnomalar va kuzatuv usullaridan foydalaniladi. Harbiy jamoani o'rganishda keng tarqalgan metodlar orasida psixologik o'lchovlar, stress holatlarini simulyatsiya qilish va axloqiy holatni baholash kiradi, bu psixikaning funksional ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi. Metodlar quyidagi tamoyillarga asoslanadi. Tadqiqotda psixologik mashg'ulotlar, axloqiy-ruhiy sinovlar va zamonaviy vositalar (masalan, psixodiagnostika dasturlari) qo'llaniladi, bu harbiy xizmatchilarning ruhiy zo'riqish va stressga chidamliligini aniqlaydi. O'zbekiston Qurolli Kuchlarida amaliy mashg'ulotlar oldidan axloqiy-ruhiy holatni sinovdan o'tkazish tartibi qo'llaniladi, natijalar tayyorgarlikni takomillashtirishga asos bo'ladi. Ushbu usullar quyidagilarni ta'minlaydi: Jangovar holatlarga tayyorgarlikni o'lchash.

O'quv bazalarini doimiy yangilash. Statistik ma'lumotlar asosan global tadqiqotlarning O'zbekiston bo'limidan (WHO, UNICEF, Healthy Minds Study) va mahalliy hisobotlardan (Sog'liqni saqlash vazirligi, Milliy statistika qo'mitasi) olingan. Ular ruhiy salomatlik (psixologik farovonlik) va axloqiy tayyorgarlikning ijtimoiy-psixologik ko'rsatkichlarini aks ettiradi: masalan, talabalar orasida stress darajasi, stigma va diniy-axloqiy ta'limning ta'siri. Quyida yangi bo'lim sifatida O'zbekiston statistikasini jadval shaklida taqdim etaman, oldingi xalqaro ma'lumotlar bilan taqqoslash uchun.

- yoshlar orasida axloqiy-ruhiy tayyorgarlik darajasini o'lchash uchun ishonchli metodikalar yaratish;
- ijtimoiy tarmoqlarda ma'naviy qadriyatlarning o'zgarishi;
- migrantlar va qochqinlar orasida axloqiy-ruhiy tayyorgarlikning o'ziga xosligi.

Axloqiy-ruhiy tayyorgarlik – bu faqat harbiy yoki diniy tushuncha emas, balki zamonaviy shaxsning hayotiy strategiyasini belgilovchi ijtimoiy-psixologik hodisa. Uni ijtimoiy psixologiyaning mustaqil tadqiqot predmeti sifatida qabul qilish

ta'lim, tarbiya, sog'liqni saqlash va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda yangi imkoniyatlar ochadi.

Xulosa o'rnida aytish lozimki, kelajakda ushbu sohada ko'proq empirik tadqiqotlar, mahalliy psixometrik vositalar yaratish va xalqaro hamkorlik zarur va bu mezonlar mamlakat taraqqiyotini belgilab beruvchi vosita hisoblanadi.

REFERENCE:

1. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari ichki xizmati nizomi. – T., 2018.
2. Frankl V. Chelovek v poiskax smysla. – M.: Progress, 1990.
3. Gissen L. D. Psixologiya i psixogigiena v sporte. – M.: Fizkultura i sport, 1973.
4. Zohar D., Marshall I. Spiritual Intelligence: The Ultimate Intelligence. – London: Bloomsbury, 2000.
5. Abdukadirov A., Raximov Sh. Yoshlarda ma'naviy-axloqiy tayyorgarlikni shakllantirish. – T.: Fan va texnologiya, 2022.